RUSYA'NIN RUHU

(EFSANE İLE GERÇEK ARASINDA)

TURHAN DİLMAÇ

*Kitapta yer alan görüşler müellifin şahsi fikirleri olup, çalıştığı kurumu bağlamamaktadır.

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1790
KÜLTÜR SERİSİ: 998

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-229-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: VİZYON BASIMEVİ KAĞITÇILIK
MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No:1/Z
Beylikdüzü/İSTANBUL Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika No: 52098

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Turhan Dilmaç: 1976 yılında Trabzon'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden 1999 yılında mezun oldu. Ankara Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisansını 2003 yılında tamamladı. 2019 yılında yine Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanan *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi* isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 11
CİHANGİR'İN TERCİHİ 19
YAVUZ İVAN YA DA SÖYEMBİKE'NİN DRAMI 43
FETRET DEVRİ 63
KOZAKLAR 81
MOSKALLAR VE HAHOLLAR 97
ÇILGIN PYOTR 117
YEKATERİNALARIN İKİNCİSİ 135
MÜSÜLMAN TOLSTOY 151
KANLI BARON 181
ORAKLA ÇEKİÇ ARASINDA KÜLTÜR YAPMAK 197
RUS AVRASYACILIĞI 217
ÇİN SINIRINDA BİR İSRAİL 237
UZAYA ÇIKIYORUZ 257
SONUÇ YERİNE 271
KAYNAKÇA 280

GİRİŞ

Bu metnin kaleme alınma amacı; yazarın, akademik titre sahip alanında uzman isimler tarafından yapılması gerektiğine inandığı, (bunun ne olduğu konusunda farklı yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte) usulü ve yöntemi belli bir bilim dalından, yani tarihten istifade ederek ve hasbelkader yaklaşık 7,5 senesi Rusya'da olmak üzere toplam 11 yıl yaşadığı eski Sovyet coğrafyasındaki gözlemlerinden yola çıkarak, Rusya'yı anlama ve anlamlandırma çabasını paylaşması olarak özetlenebilir. Dolayısıyla elinizdeki kitap büyük ölçüde tarihten bahsetmekle birlikte bir tarih çalışması değildir.

Yukarıda kaydedilen çerçeve içerisinde kalınarak kitabın 13 tematik bölümünde yeni Rusya'nın kurulduğu 1991'e kadarki Rus tarihinin farklı dönemlerinden bahsedilecek, bazı olayların öyküsü anlatılacak, dolayısıyla "hikâyeci-tarihçilik" ya da "anekdot tarihçiliği" usulünden yararlanılacaktır.

Her hâlükârda, "garip ama gerçek" tadında bir malumatfuruşluğun ötesine geçilebilmesi için tarihî hikâyelerin betimlenmesiyle yetinilmeyecek, bunlar üzerinden, her ne kadar kronolojik ancak fasılalı tarihsel anlatım 1991'de noktalanacak olsa dahi, aslında Rusya'nın bugünü genel hatlarıyla tahlil edilmeye gayret edilecektir.

Örneğin, Rusların Hristiyanlığa intisabından bahseden ilk bölümde Ortodoks Hristiyanlığın, Sovyet ve günümüz Rusyasındaki konumunun fikrî takibi yapılacak, keza Yekaterina'nın bir Alman olarak Rus tahtına geçişinden dem vurulduktan sonra kadının bugün dahil farklı dönemlerde Rus toplumu içerisindeki yerine değinilecek, Pyotr'un "modernleşmeci" reformları anlatıldıktan sonra ise Rusya'nın günümüzde de süren "Batı meselesi"ne odaklanılacak ve diğer tüm bölümlerde mümkün mertebe aynı yöntem izlenmeye çalışılacaktır.

~~~

Kitap esas olarak zaman dizinini takip ediyor, ancak bölümlere konu olan durumların/hikâyelerin gelişimini izleyebilmek ve günümüzle
~~~

bağlantı kurabilmek amacıyla satır aralarında eser miktarın ötesine ileri ya da geri atlamaları da içeriyor.

Türk okuyucusuna mesafe bakımından yakın gözükmekle birlikte, aslında zihinsel açıdan uzak bir coğrafyanın anlatılmasının muhtemel tekdüzeliğini yumuşatmak için popüler kültür eserlerine (roman, şiir, sinema filmi ve televizyon dizisi vb.) zaman zaman atıfta bulunuluyor.

Bahis konusu edilen olayların sayısının artırılması ve kitabın hacminin genişletilmesi tabiatıyla mümkün idi. Herhalde renkli ve çok boyutlu Rus tarihi buna yeterli malzemeyi sağlardı. Ancak, farklı dönemlerin tasvir edilmesine bir arka plan teşkil edebilecek bazıları az, bazıları iyi bilinen, sembolik niteliği haiz, çoğu kez en azından yazar tarafından ilginç bulunan hadiseler ya da kişiler mevzuları izah etmek için çıkış noktaları olarak yeğlendi. Aslında bu "ilginç" olayların belirlenmesinden ziyade, aralarından seçim yapmak zor oldu. Zira Dostoyevski'nin söylediği ve kitapta görüleceği gibi "Rusya'da gerçek neredeyse her zaman tamamıyla fantastik bir karakter taşır."[1]

Hadiselerin sayısının mahdut tutulması tercihinde, okuyucunun Rusya'nın tarihsel süreç içerisindeki gelişimine dair zaten genel bir fikri olduğu varsayımı ile hedefi Rus tarihini tamamen kapsamak olmayan kitabı ayrıntıya boğarak sıkıcı hâle getirmeme arzusu etkili oldu. Yine de olayların takibinin daha rahat yapılabilmesini ve akışın zihinlerde oturtulabilmesini sağlamak amacıyla her bölümün başına kısa kronolojiler eklendi.

Her halükârda kitapta anlatılan tarihsel olayların pek çoğunun (Kiev Rusyası, Hristiyanlığın Rusya'daki konumu, Rus kimliğinin oluşmasında Doğu'nun etkisi, Büyük Pyotr'un reformları ve modernleşme, Büyük Yekaterina'nın politikaları, Avrasyacılık vb.) nasıl yorumlandığının 19. yüzyıldan sonra ve bilhassa günümüzde Rus siyaset ve fikir dünyasındaki tartışmaların ve ortaya konulan farklı yaklaşımların çıkış noktasını ve/veya niteliğini belirlediğini hatırlamakta yarar var. Zaten, kitap Rusya'nın bugününün anlaşılması gayretini sarf ederken temeli tarihin teşkil etmesinde "geçmişin bugüne ve geleceğe ışık tuttuğu"[2] klişesinin ötesinde bu olgu etkili

[1] Födor Dostoyevsky, *The Writers's Diary Volume I: 1873-1876*, Northwestern University Press, 1997 s.271

[2] Aslında bu eksik bir önermedir, zira yalnızca tarihsel örneklerden yola çıkmak ve diğer etkenleri gözardı etmek çoğu kez isabetli değerlendirme yapılamamasına

Üniversitesi Asya Afrika Araştırmaları Enstitüsü Başkan Yardımcısı Dr. Daria Zhigulskaya ise kitabı bu bakış açısıyla inceledi, pek çoğu satırlara yansıyan metni tahkim edici değerli görüşlerini paylaştı. *Özbekistan'da Ulus-Kimlik ve Dış Politika İlişkisi* kitabında da birlikte çalıştığımız editörüm Ayşegül Büşra Paksoy, yeni kitap fikrini kendisine ilk açtığım andan itibaren teşvikkâr oldu. Hepsine medyun-u şükranım. Elbette gösterilmeye çalışılan tüm özene rağmen kitapta rastlanabilecek hataların ve noksanların sorumlusu yazardır.

Bu bahiste son ancak en önemli teşekkürü; yoğun iş mesaisi sonrasında, yaşamımın hep önemli bir parçası olan okuma ve yazı çizi işlerine vakit ayırabilmeme imkân sağlayan, ayrıca kitapla ilgili beni her zaman teşvik eden ve metin hakkındaki görüşlerini paylaşan kıymetli ve dirayetli eşim Anna ile hayatımızın neşesi çocuklarımız Mehmet Timur, Ayşe Sevara ve Levent Giray'a borçluyum.

Ocak 2020 - 2021
Ankara - Nur - Sultan

CİHANGİR'İN TERCİHİ

(Bu, halkına din seçen bir hükümdarın hikâyesidir)

730'lar ya da 740'lar- Hazarların Museviliği kabul etmeleri

800'lerin ortası- Kuzeylilerin Dinyeper Nehri boyunca ticaret yolları kurmaları

850'ler- Kiril ve Methodi kardeşlerin Slavlar arasında Hristiyanlığı yaymaları için Yunan alfabesinden uyarladıkları Kiril alfabesinin kullanılmaya başlanması

862- Kiev Rus Devleti'nin kurulması

864- I. Boris döneminde Tuna Bulgarlarının Hristiyanlığı kabulü

922- İbn-i Fadlan'ın elçilik heyetinin Bolgar'ı ziyareti ve İdil Bulgar Devleti'nin Müslümanlığı kabulü

966- Polonya'nın Katolik Hristiyanlığı kabulü

967- Knez Vladimir'in babaannesi Olga'nın Konstantinopolis'i ziyareti ve Ortodoks Hristiyanlığı kabulü

980- Knez Vladimir'in Kiev Rus Devleti'nin başına geçmesi

988- Knez Vladimir'in Ortodoks Hristiyanlığı kabulü ve Ortodoks Hristiyanlığın Kiev Rus Devleti'nin resmi dini hâline gelmesi

1000- Macarların Katolik Hristiyanlığı kabulü

1015- Knez Vladimir'in ölümü

1206- Temuçin'in Cengiz Han unvanıyla Moğolların başına geçmesi

1236- İdil Bulgar Devleti'ne Moğollar tarafından son verilmesi

1240- Kiev'in Cengiz Han'ın torunu Batu tarafından alınması

Tarih Sahnesine Çıkış ve Vikingler

Emsalleriyle karşılaştırıldığında, bazı açılardan tarihî gerçeklere uygun olduğu ileri sürülebilecek *History Channel*'ın popüler dizisi *The Vikings*'in dikkatli takipçileri, karakterlerden birinin gidebileceği yerlerle ilgili seçenekleri sıralarken "Rus ülkesini" zikrettiğini hatırlayacaktır.

Gerçekten de Kuzeyliler (Vikingler ya da başka deyişle *Varangians*/Varyaglar/ Varegler[1]), pek çok farklı coğrafyaya tesir ettikleri gibi, Doğu Slavlarının tarihî sergüzeştinde de hayati bir rol oynadılar.

Robert Ervin Howard'ın 1930'larda yarattığı "Barbar Conan" çizgi romanının esinlendiği Kimmerlerin, Turani ve İrani mi oldukları hususunda tarihçilerin hâlâ ittifak edemedikleri Sakaların/İskitlerin[2] ve Alanların[3], göçebe yaşam tarzına sahip İrani Sarmatların, Avrupa halklarının etnik yapısının oluşmasında kayda değer rol oy-

---

1 SSCB döneminde yapılmış olan Varyag isimli gemiyi 2001 yılında ÇHC, Ukrayna'dan 20 milyon dolara satın almış, Çin tarafından bilahare uçak gemisine dönüştürülen Varyag'ın Türk Boğazları'ndan geçişi tartışmalara yol açmıştı.

2 Bu konuda literatürde farklı görüşler mevcut. Batılı kaynaklar daha çok bu iki halkın İrani oldukları fikrindeler. Kazakistan'ın resmi tarih yazımına göre ise Sakalar "Türkik" bir halk ve modern Kazakların atalarındandır. Kazakistan'da tarih ders kitaplarında ve müzelerde bu husus vurgulanıyor. Yine Kazakistan'da İskit Kraliçesi Tomris'i anlatan bir sinema filmi büyük bir promosyonla 2019 yılında vizyona girdi. Türkiye'de 2021'de gösterime giren ve İran-Turan savaşlarını anlatan bu film garip bir şekilde İran'da tepki gördü. Keza, Cumhuriyet'in isminden anlaşılacağı üzere RF içerisinde bulunan Yakutistan/Saha'da bu Türk halkı soyunu İskitlere (ve Hunlara) dayandırıyor. İskit meselesini biraz daha karmaşıklaştıran 19. yüzyıldan sonra bazı Batılı düşünürlerin küçümsemek, bazı Rus düşünürlerin de bazen övünmek bazen istifhah etmek için Rusların etnik olmasa bile kültürel İskit köklerine atıfta bulunmalarıdır. Örneğin, Voltaire "barbarlıklarına/göçebeliklerine" telmihte bulunmak için Rusları "İskitler" olarak nitelendirmiştir. Aleksandr Blok'un 1918 yılında yazdığı "İskitler" isimli şiiri bu kapsamda hatırlanabilir.

3 Kuzey Osetya (RF) ve Güney Osetya (Gürcistan) olmak üzere Kafkasya'da yaşayan Osetler, Alanlardan geldiklerini söylemektedirler. "Oset" adının da Alanların diğer ismi olan "As"tan geldiği iddia edilmektedir. Hatta, Kuzey Osetya ismini 1990'larda "RF Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti" olarak değiştirmiştir. Alanlar, Kavimler Göçü sırasında Pireneleri aşıp İber Yarımadası'na, hatta Kuzey Afrika'ya kadar gitmişlerdir. Bu konuya ilişkin olarak Bernard S. Baschrach, *A History of the Alans in the West*, University of Minnesota Press, 1973.

YAVUZ İVAN YA DA SÖYEMBİKE'NİN DRAMI

(Bu, bir devletin sükûtunun ve bir Hanbike'nin efsaneye dönüşmesinin hikâyesidir)

1241- Altın Orda Devleti'nin kurulması ve Ruslar üzerindeki Tatar (Moğol) hâkimiyetinin başlaması

1257-1266- Berke Han'ın İslamiyet'i kabulü

1312-1342- Özbek Han döneminde Altın Orda'nın tamamen Müslümanlaşması ve Türkleşmesi

1380- Kulikovo Savaşı, ilk kez bir Altın Orda Ordusu'nun Ruslar karşısında yenilgiye uğraması

1391-1395 Timur'un Altın Orda seferleri, Toktamış Han'ı iki kez mağlup etmesi

1437- Uluğ Muhammed tarafından Kazan Hanlığı'nın kurulması

1445- İsmini Uluğ Muhammed'in oğlundan alan Kasım Hanlığı'nın kurulması

1462-1505 III. İvan'ın hükümdarlığı

1471-1478 Moskova Knezliği'nin Novgorod şehrini topraklarına katması ve Rus knezlikleri arasında siyasi birliğin büyük ölçüde temini

1472- III. İvan'ın Bizans Prensesi Sofya Paleolog ile evlenmesi

1480-81- Moskova Knezliği üzerindeki Tatar hâkimiyetinin sona ermesi

1492- III. İvan'ın II.Beyazıd'a gönderdiği mektupla Türk-Rus ilişkilerinin başlaması

1502- Altın Orda'nın tamamen ortadan kalkması

1547-1584 IV. (Korkunç) İvan'ın hükümdarlığı

1549-1551- Kazan Hanlığı'nda annesi Söyembike'nin vesayetinde çocuk Han Ötemiş'in hükümdarlığı

1552- Korkunç İvan'ın Kazan'ı işgali ve Kazan Hanlığı'nın sükûtu

1556- Astrahan (Astarhan-Ejderhan) Hanlığı'nın işgali

1681- Vasal durumdaki Kasım Hanlığı'nın varlığının sonra ermesi

Çengiz ve Ahfadı

Çengiz (Cengiz ya da Çingiz) Han (cihan hükümdarı, göklerin oğlu, güçlü, mükemmel savaşçı) unvanını alarak Moğol kabilelerini birleştirecek Temuçin'in (anlamı; demirci) hatunu Börte'nin Merkitler tarafından kaçırıldığını ve Çengiz'in hanımını, bilahare can düşmanı olacak kan kardeşi Camoka'nın yardımıyla kurtarabildiğini okumuşsunuzdur.[1]

Belki de bu hadiseyi Buryat asıllı Rus yönetmen Sergey Bodrov'un 2007'de vizyona giren Rus-Alman-Kazak ortak yapımı pek başarılı, ancak ne yazık ki planlanmasına rağmen devamı çekilmeyen "Moğol: Çengiz Han'ın Yükselişi" filminde seyretmişsinizdir.

Börte'nin esaretten hamile dönmesi nedeniyle, Çengiz'in -belki de bu yüzden "konuk" anlamına gelen[2] Cuçi adını verdiği- en büyük oğlunun nesebinin şüpheli olabileceği iddia edilir.

Çengiz Han'ın Cuçi'yi diğer evlatlarından ayırmamış olduğu söylense bile, (zayıf bir iddia olmakla birlikte) kendisini başkentten en uzağa, batıya göndermesinin nedenlerinden birinin bu acı hatıra olduğu ileri sürülür.[3]

İşte bu Cuçi'nin oğlu olan Batu ve büyük komutan Subutay (ya da Sübedey), ilk bölümde bahsedilen ve aslında XII. yüzyıldan itibaren çeşitli knezliklere bölünerek zayıflamaya başlamış olan ilk Rus Devletini (bu arada İdil Bulgar Devletini de) yıkmış, neticede Altın Orda Devleti kurulmuş[4] ve Rusların "Tatar boyunduruğu

---

1 *Moğolların Gizli Tarihi*, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019. Çengiz Han ve ardıllarının tarihi ile dünyaya tesiri için bk. Jack Weatherford, *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, Broadway Books, 2005.

2 Cuçi'nin nesebi, Çengiz'in oğlu olup olmadığı ve isminin anlamı için bk. Ekrem Kalan, *Tarihi Kaynaklara Göre Cüçi Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a Oğul Olma Sorunsalı*, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXVII, Sayı 1, Temmuz 2012, s. 119-130. Kalan, makalesinde Çengiz'in Cuçi'yi oğlu olarak kabul ettiği sonucuna varırken, Cuçi'nin anlamının "konuk"tan ziyade "beklenmeyen bir anda dünyaya gelen" olduğunu ileri sürmektedir.

3 Bunun Moğollardaki en büyük oğlu en uzağa gönderme, en küçük oğlu merkezde bırakma uygulamasının bir sonucu olması, tarihçilere göre daha kuvvetli ihtimaldir. Bk. B. Y. Vladimirovski (Çeviren: Abdülkadir İnan), *Moğolların İçtimai Teşkilatı - Moğol Göçebe Feodalizmi-*, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 151.

4 Türkçede zaman zaman tercih edilen "Altın Ordu" yerine Kıpçak Türklerinin kul-

FETRET DEVRİ

(Bu, Rus ellerinin harap olmasının ve işgale uğramasının, ardından bir kasap ile bir knez tarafından kurtarılmasının hikâyesidir)

1505 III. Vasiliy'in tahta geçmesi

1530 Korkunç İvan'ın doğumu

1533 III. Vasiliy'in ölümü

1634-1638 Çariçe Yelena'nın saltanat naibi olarak hüküm sürmesi

1538 Korkunç İvan'ın annesi Yelena'nın ölümü

1538-1547 Boyar aileleri arasında mücadele

1547 İvan'ın Çar unvanıyla taç giyme töreninin yapılması

1552 Kazan'ın işgali

1553 İvan'ın ağır bir hastalık geçirmesi, oğluna biat edilmesini istemesi, boyarların tereddüt göstermesi

1558-1583 Livonya Savaşı

1564 Knez Kurbinski'nin Litvanya'ya sığınması

Aralık 1564 İvan'ın Moskova'yı terk etmesi

Şubat 1565 İvan'ın şartlarının kabul edilmesi üzerine Moskova'ya dönmesi

1565-1572 *Opriçnina* dönemi

1571 Kırım Tatar Hanı Devlet Giray'ın Moskova'yı yakması

1572 Devlet Giray'ın ordusunun Molodi Muharebesinde durdurulması

1581 İvan'ın, oğlu veliaht İvan'ı öldürmesi

1584 Korkunç İvan'ın ölümü

1584-1598 Födor'un hükümdarlığı

1591 Korkunç İvan'ın diğer oğlu Dimitri'nin hayatını kaybetmesi

1598-1613 Fetret Devri

1598-1605 Boris Godunov'un hükümdarlığı

Haziran 1605-Mayıs 1606 Birinci Düzmece Dimitri'nin hükümdarlığı

1606-1610 İvan Şuyski'nin hükümdarlığı

1606-1607 Bolotnikov isyanı

1607-1610 İkinci Düzmece Dimitri isyanı

1611-1612 Üçüncü Düzmece Dimitri isyanı

1612 Kasap Minin ve Knez Pojarskiy'nin Moskova'yı işgalden kurtarması

1613 Zemskiy Sabor'un Romanovlardan Mihail'i Çar ilan etmesi, Romanov Hanedanı'nın başlangıcı

Oğul Katili

Şark usulü döşenmiş bir saray odası, yerde buna uygun desende halılar, arka planda özel bir sistemle mekânın duvarlarını ısıtan bir soba, kafasından kan sızmakta ve ölmek üzere olan genç bir adamı gözlerinden okunan dehşetle yerde kucaklayan yaşlıca bir başka adam.

Ünlü (Ukrain asıllı) Rus ressam İlya Repin'in 1885 yılında tamamladığı ve Moskova Tretyakov Galerisi'nde sergilenen bu yağlı boya tablo, Korkunç (Yavuz) İvan'ın kendisiyle aynı adı taşıyan 17 yaşındaki veliaht oğlunu öldürmesini tasvir ediyor.[1]

Ruhsal muvazenesi bozulan İvan, bir tartışma sırasında anlık bir kızgınlıkla kafasına demir bir çubuk geçirdiği oğlunun kanına girmişti.

Her ne kadar kraliyet ailelerinde baba/evlat/kardeş katline pek çok kez rastlanmış olsa da[2], insani açıdan kesinlikle bir trajedi olan bu hadisenin Rus tarihinin akışı üzerinde etkileri olacaktı.

İvan'ın İşleri

Çar unvanı ile tahta çıkan ilk Rus hükümdarı olan IV. İvan'ın karakterinden ve keskin gel-gitlerinden Eisenstein'in filmi özelinde bir önceki bölümde kısaca bahsedilmişti.

Gerçekten de İvan, serinin ilk filminde anlatıldığı ve Stalin'in de büyük ihtimalle kendisiyle paralellikler kurarak beğendiği gibi, Rus devletine çekidüzen verdi, idari, askeri ve mali alanlarda reformlar hayata geçirdi ve merkezi yapıyı güçlendirdi.

---

[1] Repin'in "Korkunç İvan ve Oğlu İvan- 16 Kasım 1581" isimli tablosuna 2018 yılında bir müze ziyaretçisi demir çubukla saldırdı. Saldırgan, sorgusunda suçu alkole yükledi. Tablo çok az da olsa hasar gördü. Garip bir şekilde aynı tablo 1913'te de bıçaklı saldırıya uğramıştı. Eski İnançlı bir ikon ressamının oğlu olan saldırgan resme "bu kadar ölüm, bu kadar kan yeter" diyerek bıçak darbelerini indirmişti. Sonuçta (her ne kadar daha sonra bizzat Repin tarafından restore edilse de) tablo ciddi şekilde hasar görmüş, hatta Tretyakov Galerisi güvenliğinden sorumlu Yegor Hruslov intihar etmişti.
"Вандал объяснил, почему напал на картину Репина в Третьяковке (Vandal, Tretyakov'daki Repin tablosunu saldırdını açıkladı)", Ria Novosti, 26 Mayıs 2018 https://ria.ru/20180526/1521447370.html

[2] Örneğin Rus çarlarından Deli (Büyük) Pyotr, oğlu Aleksey'e bizzat işkence edecek, daha sonra kendi elleriyle olmasa bile, infaz edilmesini emrederek öldürtecekti.

KOZAKLAR

(Bu, tarih boyunca isyan ile itaat arasında gidip gelen bir halkın hikâyesidir)

1444- Kozak isminin ilk kez Rus Kroniklerinde geçmesi

1464- Sibir Hanlığı'nın kurulması

1581- Kozak Yermak Timofeyeviç'in Sibir Hanlığı seferi (Korkunç İvan dönemi)

1582- Yermak'ın Sibir Hanlığı'nın başkenti İsker'i ele geçirmesi

1585- Yermak'ın boğularak yaşamını yitirmesi

1587- Sibir'in büyük ölçüde Rus Çarlığı'nın egemenliğine girmesi

1598- Sibir Hanlığı'nın resmen sonra ermesi

1667- Kozak Stepan (Stenka) Razin'in isyanı (Çar Aleksey dönemi)

1671- Stenka Razin'in isyanının bastırılması ve idamı

1773- Kozak Pugaçov'un isyanı (II. Yekaterina dönemi)

1775- Pugaçov'un isyanının bastırılması ve idamı

Kazak mı? Kozak mı?

"Kazak" aslında bir sıfat iken bir millet ve bir halkın ismi hâline gelmiştir. Tersi bir şekilde bir halkın adı iken Batı dillerinde sıfata dönüşen "Vandal"[1] gibi örnekler de mevcuttur.

Kazak kelimesinin Türkçe kökenli olduğu konusunda tereddüt yok. Başına buyruk, söz dinlemeyen anlamına gelen sözcük, günümüz Türkçesinde de eşinin sözünü, ne kadar olabiliyorsa, pek dinlemeyen ya da en azından o izlenimi veren er kişiler için de kullanılıyor.

Zeki Velidi Togan'ın belirttiğine göre Kazak "daha çok siyasi bir amaçla, bir isyan neticesinde bulunduğu topluluktan uzaklaşarak dağ ve sahralara çekilen ve fırsattan istifade ederek hükûmet işlerini ele alana dek el ve kabilesinin himayesinin dışında dolaşan maceraperestlere" verilen isimdir.[2]

Nitekim 1466'da Şeybanşah Ebul Hayr Han'ın siyasetini ve Maveraünnehir'e ilgisini tasvip etmeyen Cengiz soylu Giray (Kerey) ve Canıbek (Janibek) isimli iki lider, Özbek konfederasyonundan ayrılarak "Kazak" olmuşlar, bu topluluğa bir dönem "Kazak Özbekler" denmiş, bilahare Özbek ismi düşerek sadece Kazak olarak anılmaya başlamışlardır.[3]

Bu bölümün konusunu Türk Kazaklar değil, isimleri etimolojik olarak aynı kökten gelen başka bir halk oluşturacak.

Terimsel karışıklık yaşanmaması için "Kazak"ın Kazak Türkleri için, "Kozak"ın ise aşağıda köklerini izah edeceğimiz halk için kullanılması daha uygun olacaktır.[4] Bu genel başlangıçtan sonra meselenin ayrıntılarına inelim.

---

1 Vandallar, Kavimler Göçü'nün aktörlerinden olan bir Germen halkıdır. Bu halkın ismi Batı dillerinde ve onlardan geçerek dilimizde yıkıcı anlamında kullanılmaktadır. Öte yandan, ilk başta akla gelenin aksine "vulgar" kelimesinin etimolojisinin "Bulgar" halkıyla bağlantısı yoktur; kökü Latince sıradan halk anlamına gelen "*vulgus*" sözcüğüdür.

2 Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Yayınevi, s. 37.

3 Kazak halkının doğumunun simgesi olan bu olay, Kazakistan Birinci Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in talimatıyla hazırlanan 2017 yapımı "Kazak Hanlığı-Elmas Kılıç-Altın Taht" isimli dizide/filmde geniş biçimde işlenmektedir. Kerey ve Canıbek de modern Kazakistan'da isimleri caddelere verilen ve büstleri bulunan devlet kurucu iki büyük kahramandır.

4 Rusçada Kazaklar için "Казах (Kazah)", Kozaklar için "Казак (Kazak)"; İngilizce-

MOSKALLAR VE HAHOLLAR

(Bu Ukrainlerin milletleşmesinin hikâyesidir)

1400'lerin başı – İlk Kozak yerleşimlerinin kurulması

1553- Zaporoje Kozakları'nın askeri-siyasi birim kurmaları

1569- Polonya-Litvanya Krallığının tesisi

1648- Bogdan Hmelnitski isyanı

1654- Hmelnitski'nin Rusya'nın himayesini kabul etmesi- Pereyeslav anlaşması

1686- Polonya'nın Kiev ve Dinyeper Nehri'nin doğusunu Rusya'ya terk etmesi

1687- İvan Mazepa'nın Ukrain Hetmanı olması

1708- Büyük Kuzey Savaşı sırasında İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Rusya egemenliğindeki Ukrayna topraklarına girmesi- Mazepa'nın İsveç'ten taraf olması

1709- Poltava Savaşı'nda Büyük Pyotr'un Demirbaş Şarl'ı mağlup etmesi

1764- Hetmanlık kurumunun işlevsizleştirilmesi

1775- Büyük Yekaterina'nın Zaporojya askeri-siyasi birimlerini ilga etmesi

1781- Büyük Yekaterina'nın Hetmanlık kurumunu ilga etmesi

Taras Bulba

Eserlerini Rusça kaleme alan meşhur Ukrain yazar Nikolay Gogol'ün[1] (Ukraincesi Mikola Hahol) *Taras Bulba* romanı[2] ya da bu romandan uyarlanan Tony Curtis ve (1920 Vladivostok doğumlu, asıl ismi Yuliy Borisoviç Briner olan etnik kökeni Rus ve Buryat unsularını da içerecek şekilde karmaşık) Yul Brynner'ın başrolünü oynadığı 1962 yapımı aynı adı taşıyan epik film aslında Ukrayna Kozaklarının ve Ukrayna'nın arada kalmışlığını pek iyi anlatır.[3]

Dinyeper Kozaklarının liderlerinden Taras Bulba, oğulları Ostap ve Andrey'i Kiev'e din okuluna göndermiştir. Eğitim almalarından memnun olmakla birlikte Kozaklıklarını kaybedeceklerinden endişelidir. Bunun için henüz savaş tecrübesi olmayan oğullarının Kozakların çıkacakları bir sefere katılmaları arzusundadır.

Taras'ın tercihi Türklerle savaşmaktır, ama Kozakların Meclisi Rada'da seferin Lehistan (Polonya) üzerine yapılması kararını da "savaş savaştır" anlayışıyla destekler.

Gel gör ki, mahdumlarından Andrey, Kiev'de iken Leh bir pren-

---

1 Gogol'ün Rusluğu ya da Ukrainliği tartışma konusu olabilmektedir. Gogol, etnik kökeni ne olursa olsun klasik Rus edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Gogol'ün biyografisini yazan ilk kişilerden Ukrain Panteleimon Kulish (1819-1897) Gogol'ün eserlerini Ukrainee değil de Rusça yazmasının mutlu bir tesadüf olduğunu ifade etmektedir. Gogol'ün edebi gücünün çift dilli (Rusça ve Ukrainee) olmasından kaynakladığını ileri sürenler de mevcuttur. Ukrayna'da Gogol'ü "Ukrainleştirme", hatta "Rusya'dan nefret eden bir Ukrain milliyetçisi" hâline getirme yolunda gayretler son dönemde artmıştır.
Андрей Марчуков, *"Николай Гоголь - о русском единстве и украинстве (Nikolay Gogol- Rus birliği ve Ukrainlik hakkında)"*, Ria-Novosti, 19 Mart 2009 https://ria.ru/20090319/165394687.html
Yazarın kimliğini etnik aidiyeti mi belirler yoksa yazdığı dil mi sorusunu cevaplamak her halükârda zordur. Duruma göre ulusal kimliğin inşa süreçlerinde bazen edebiyatçılar da araçsallaştırılabilir.

2 Söz konusu romanın 1835 ve 1842'de yayımlanan iki farklı versiyonu bulunmaktadır. İkinci versiyona Gogol tarafından Rus milliyetçiliğini çağrıştıran ögeler eklenmiştir.

3 2009 yılında Ukrayna'da çekilen ve yine Gogol'ün romanını esas alan Bortko'nun yönettiği film fazlaca Rus yanlısı olması nedeniyle ülkede tartışmalara yol açmış, yönetmen yaptığının Gogol'ün romanına sadık kalmaktan öte olmadığını belirterek kendini savunmuştu.

ÇILGIN PYOTR

(Bu, bir modernleşme hikâyesidir)

1682-96 Pyotr'un üvey kardeşi IV. İvan ile birlikte hükümdarlıkları

1682-89 Pyotr'un üvey kız kardeşi Sofya'nın saltanat naipliği

1695 Birinci Azak Kalesi kuşatması

1696 Kardeşi İvan'ın ölümüyle Pyotr'un tek başına Çar olması-İkinci Azak Kalesi kuşatması

Mart 1697- Ağustos 98 Pyotr'un büyük Batı seyahati

1700 Patrik'in ölümüyle Patriklik makamına atama yapılmaması

1700-21 Büyük Kuzey Savaşı

1703 Petersburg şehrinin kurulması

1709- İsveç'e karşı Poltava Zaferi'nin kazanılması

1711- Osmanlı Devleti'ne karşı Prut Savaşı'nın kaybedilmesi

1716- Askeri reformlar

1718 İdari Kolejlerin kurulması, yerel yönetim reformu, vergi reformu

1720 Denizcilik reformu

1721 Din alanında reformlar, Patrikhane'nin ilga edilmesi, Kilise Konseyi'nin kurulması

1725 Bilimler Akademisi'nin kurulması, Pyotr'un ölümü

Diplomat Abartısı

Komünist Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Semyon Aralov, 1922 yılında yaptıkları bir görüşmede Mustafa Kemal'e, Azerbaycan Türkü Ahmet Ağaoğlu ile birlikte Büyük Pyotr'ın (Petro) eski geleneklere ve yaşam biçimine karşı mücadelesi hakkında bilgi verdiklerini, bu malumatın kendisinin çok hoşuna gittiğini ve reformcu faaliyetlerinde bunlardan yararlanmaya karar verdiğini yazıyor.[1]

Lale Devrini kabul edersek Rusya ile hemen hemen aynı zamanlarda, daha doğru bir şekilde III. Selim ve II. Mahmut devirlerini ya da Tanzimat'ı esas alırsak, yaklaşık 100 yıl sonra başlamış olsa da[2] köklü bir modernleşme geçmişi bulunan Osmanlı Türkiyesi'nde yetişmiş, hatta bizatihi bu modernleşmenin ürünlerinden biri olan Atatürk'ün, Cumhuriyet'in ilanının ardından yaptığı reformlarda Rus Çarı Pyotr'un icraatından etkilendiğini ima eden bu satırlar, temaslarının önemini olduğundan fazla göstermeyi amaçlayan bir diplomatın mübalağası gibi gözüküyor.

Büyük mü? Deli mi?

Türk modernleşmesi bakımından hâl böyle olmakla birlikte Rusya açısından Büyük Pyotr'un reformlarının önemi herkes tarafından teslim ediliyor. Hatta Pyotr'u Rus tarihinin miladı kabul etmek ve anlatımı ondan önce ve sonra olarak ayırmak genel kabul görüyor.

Gerçekten de Pyotr isimli nevi şahsına münhasır ve her açıdan dev (boyu 2 metre 3 santimetre idi) bir Çar, Rusya'nın gidişatını köklü biçimde değiştirdi.

Pyotr, "imparator" unvanı ile 1725'te öldüğünde yeni başkent Petersburg merkezli Rusya, Avrupa sisteminin ve rekabetinin bir parçası, gerçekleştirilen reformlarla ordusunu, idari yapısını ve bir ölçüde toplumunu yenilemiş bir devlet hâline geldi.

Bunun karşılığında Pyotr kimilerince ve devlet tarafından "Bü-

---

[1] Semyon İvanoviç Aralov (çev: Hasan Ali Ediz), *Bir Sovyet Diplomatı'nın Türkiye Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, İstanbul, s. 223.

[2] Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, Kapı Yayınları, 2020, "*Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve "Lale Devri" Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme*" makalesi s. 281-301.

YEKATERİNALARIN İKİNCİSİ

(Bu, Rusya'nın kaderine hükmedecek bir kadının iktidarı ele geçirmesinin hikâyesidir)

1725-27- Birinci Yekaterina'nın hükümdarlığı
1727-30 - II. Pyotr dönemi
1730-40 - Çariçe Anna dönemi
1741-61 - Çariçe Yelizaveta dönemi
1761 - III. Pyotr'un tahta geçişi
1762 - II. Yekaterina'nın darbe ile başa geçmesi
1768 - 74- Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Anlaşması
1773 - 75- Pugaçov isyanı
1783 - Rusya'nın Kırım'ı ilhakı
1787 - 91 - Osmanlı-Rus Savaşı
1796 - Büyük Yekaterina'nın ölümü

Yekaterinalar

Türkiye'deki ortalama bir okur-yazar, Rusya'nın iki Yekaterina'sını[1] (Katerina) işitmiştir.

Daha çok Birinci Yekaterina'nın Prut Savaşı'ndaki şüpheli rolü[2] ile bağlantılı olarak bilinen "Katerinalar" aslında genellikle karıştırılırlar da. İkisi de Rusya'nın Çariçeleri olarak hüküm sürmüş bu tarihi şahsiyetlerin ortak yönlerinden biri etnik Rus olmamalarıdır.

Asıl adı Marta (ya da Marfa) Stavronskaya olan I. Yekaterina, Baltık kökenli Alman ya da Litvanyalı ya da İsveçli ve etnik kökenindeki meşkukluğa rağmen dini/mezhepsel bakımdan kesinlikle başlangıçta Katolik'tir. Köylü çocuğu Marta, Rusya ile İsveç arasındaki savaş sırasında Rus ordusu tarafından esir alınmış, önce General Şeremetyev'in[3] evinde çamaşırcı olarak çalıştırılmış, ardından Prens Menşikov'un[4] metresi olmuştu.

İlk eşi Çariçe Yevdokiya'yı boşamış olan Büyük Pyotr Menşikovlar'ın malikânesine yaptığı bir ziyaret sırasında gönlünü Marta'ya kaptırmıştı. Asil olmamasına rağmen evlendiği Marta, kendisine ikisi erkek, 12 çocuk veren eşi ve Pyotr'un ölümünün ardından Prens Menşikov'un de desteğiyle iki yıllığına bile olsa Rusya'nın I. Yekaterina[5] adıyla Rusya'nın ilk kadın imparatoriçesi olmuştu.

---

1 Türkçede Katerina olarak kullandığımız isim Rusça Yekaterina, İngilizcede Catherine, Almancada Katharina'dır. Bu kitapta ismin orijinali, yani Rusçası tercih edilecektir.

2 Spekülatif bazı Türk kaynaklarında yer alan Baltacı Mehmet Paşa ile I. Yekaterina arasında Prut Savaşı sırasında bir münasebet yaşandığına dair imalara karşın, ciddi Türk ile Rus ve diğer yabancı kaynaklarda Baltacı'nın avantajlı durumdayken Rus ordusuna saldırmamaya "ikna olması", rüşvetle ve/veya Türk tarafının anlaşma şartlarını yeterli bulmasıyla ve ordu içerisindeki huzursuzluklardan dolayı savaştan istenen neticenin alınamayacağı endişesiyle ilintilendirilmektedir. Öte yandan, Yekaterina'nın 1711'deki Prut Savaşı sırasında Büyük Pyotr'un metresi olmakla birlikte Çar ile resmen evli olmadığını, evliliğin 1712 yılında gerçekleştiğini, Pyotr'un ölümünden kısa bir süre önce 1724 yılında Çariçe ilan edildiğini hatırlatmak gerekiyor.

3 Tatar asıllı Şeremetler ünlü Rus ailelerindendir. Moskova'daki en büyük havalimanı Şeretmetyovo bu ailenin arazisinde inşa edilmesinden dolayı bu adı taşımaktadır.

4 Aynı aileden gelen Aleksandr Menşikov, Kırım Savaşı öncesinde 1853'te elçi olarak gönderildiği İstanbul'da kışkırtıcı ve küstah tavırlarıyla tepki çekmişti.

5 İlk başta akla geldiğinin aksine ismi Sovyet döneminde Bolşevik liderlerden Ya-

MÜSÜLMAN TOLSTOY

(Bu, dünyanın en büyük ediplerinden birinin İslam'la, Rusya'nın da Müslüman tebaasıyla/vatandaşlarıyla ilişkisinin hikâyesidir)

1828- Tolstoy'un doğumu

1830- Tolstoy'un Volkonskilerden olan annesinin ölümü

1837- Tolstoy'un babasının vefatı

1844- Kazan Üniversitesi'nde Doğu Dilleri tahsiline başlaması

1847- Okulu bırakarak aile çiftliğinin bulunduğu Yasnaya Polyana'ya dönmesi

1852- Orduya katılması – Kafkasya Cephesi

1854- Kırım Cephesinde ordu hizmeti

1861- Serfliğin kaldırılması

1862- 12 çocuğunun annesi olacak Sophia Berns ile evlenmesi

1869- 1863 yılında yazmaya başladığı *Savaş ve Barış* kitabının basılması

1877- 1873'te yazmaya başladığı Anna Karanina kitabının basılması

1878- Gerçek anlamda Hristiyanlığa geçtiğini açıklaması

1886- İvan İlviç'in Ölümü kitabının basılması

1891- Kitaplarının telif haklarından vazgeçmesi

1901- Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edilmesi

1902- İmparator II. Nikolay'a bir mektup yazarak onu iç savaş konusunda uyarması

1910- Tren istasyonunda yaşamını yitirmesi

2001- Torunu Vladimir Tolstoy'un 100. yılında aforoz kararının iptal edilmesi başvurusunun kilise tarafından reddedilmesi

2010- Eski başbakanlardan Stepaşin'in vefatının 100. yılında aforoz kararının iptal edilmesi başvurusunun kilise tarafından reddedilmesi

Nazım mı? Nesir mi?

2014 yılında ajanslara Rusya'da meydana gelen tuhaf bir olayla ilgili düşen haberi ve başlığını belki hatırlayanlar vardır: "Rus öğretmen, arkadaşını ateşli bir nazım mı, nesir mi tartışmasında öldürdü."[1]

Urallardaki Sverdlovsk vilayetinin İrbit kasabasında yaşanan olayda, alkolün de etkisiyle şiir mi, düzyazı mı tartışması kavgaya dönüşmüş, neticede esrik olduğu anlaşılan 53 yaşındaki şiir sevdalısı öğretmen 65 yaşındaki edebiyat aşığı arkadaşının canına kıymıştı.

Rusların, bu olayda olduğu gibi cinayet raddesine varması garabet olsa da, gerçekten tutkuyla bağlanabilecekleri büyük yazar ve şairlere, dolayısıyla zengin bir edebiyata sahip olduklarını hatırlatmaya gerek yok.

Bu noktada ilave olarak edebiyatçının Rus kültür hayatında özel bir yere sahip olduğunu, yazarların eserlerinin ötesinde gerçeğin taşıyıcısı, vicdanın temsilcisi olarak adeta peygamber muamelesi gördüklerini ve kitleler üzerinde büyük etkileri olduğunu vurgulamak lazım.[2]

Rusya'ya pek muhabbeti olmadığı muhakkak milli şair Mehmet Akif'in Rus edebiyatından, biraz da abartılı biçimde, sitayişle bahseden şu dizelerini aktaralım;

"O benim en ebedi hasmım olan Rusya bile,
Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.
Mütefenninleri ta keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyatı anıldıkça zemin çalkalanıyor.
Konturat akd ederek Rusya'dan on, on beş edib,
Getirir, yazdırırım millet için birçok eser.[3]

---

[1] "Russian teacher 'kills friend in heated poetry versus prose argument'" https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russian-teacher-kills-friend-in-heated-poetry-versus-prose-argument-9095784.html

[2] E. Dobrenko ve M. Balina, *Cambridge Companions to Literature* içinde Katerina Clark, içinde Maria Zalambani "*Literary Politic and Institutions*" Cambridge University Press, 2011, s. 251

[3] Safahat içerisindeki "Süleymaniye Kürsüsünden" şiiri; Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı, Seciyesi, Sanatı*, Alfa Yayınları, 2018, s. 265.

2016 yılında RF Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Moskova Patriği Kirill'in katılımıyla düzenlenen törenle Moskova'da açılan Aziz Vladimir heykeli.

Vladimir'in tercihi Doğu Slavları'nın siyasi hayatında da belirleyici oldu. Vladimir heykelinde vaftiz olma töreni ayrıntısı rölyefi.

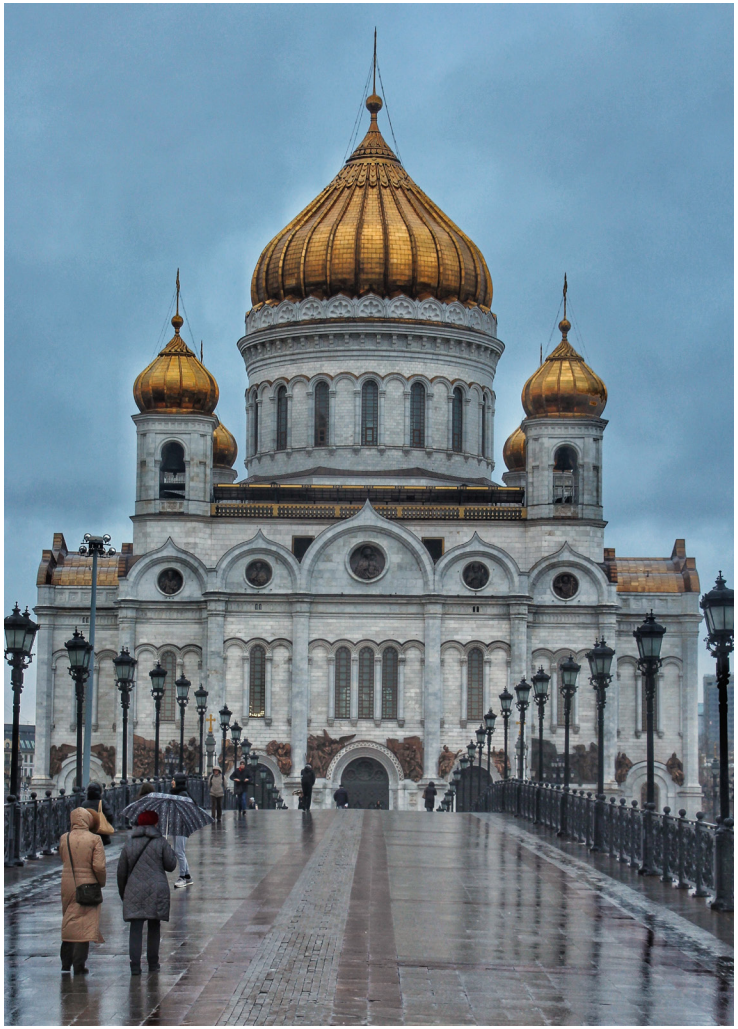

1931'de militan ateizm kampanyası sırasında yıkılan ve dünyadaki en büyük açık yüzme havuzuna dönüştürülen "Kurtarıcı İsa Katedrali"nin yeniden inşa edilerek 2000 yılında ibadete açılmasından sonraki hali.

KANLI BARON

(Bu, Rus İç Savaşı sırasında Moğollara han olan Baltık Almanı bir maceraperestin hikâyesidir)

1886- Von Ungern'in Graz'da (Avusturya) dünyaya gelmesi

1894- Son Çar II. Nikola'nın tahta geçmesi

1905- Von Ungern'in gönüllü olarak katıldığı Rus-Japon Savaşı'nın bitişi, Kanlı Pazar olayları, 1905 Devrimi

1906- I. Duma'nın toplanması

1914- Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması

1917- Şubat Devrimi, II. Nikola'nın tahttan feragat ettiğini açıklaması, Lenin'in İsviçre'den Almanya ve Finlandiya tarikiyle Rusya'ya dönüşü, Geçici Hükümet'in kurulması, Ekim Devrimi, Bolşeviklerin darbeyle yönetimi ele geçirmesi

1918- Brest-Litovsk Anlaşması'nın imzalanması, Bolşeviklerin isimlerini Rusya Komünist Partisi olarak değiştirmeleri, başkentin Petrograd'dan Moskova'ya taşınması, son Çar ve ailesinin Yekaterinburg'da katledilmeleri, İç Savaş'ın başlaması, Kızıllar ile Beyazlar arasında Yekaterinodar, Sviyajsk, Kazan muharebeleri, Amiral Kolçak'ın Doğu'da Beyaz Ordu'nun başına askeri diktatör olarak geçmesi

1919- Kızıl Ordu'nun Odesa'yı ele geçirmesi, Beyaz Ordu'nun Ukrayna üzerinden Moskova'yı zorlama çabasının başarısızlıkla sonuçlanması, Amiral Kolçak'ın devrilmesi, General Denikin'in Sibirya'daki Beyaz Rus Hükümeti'nin başına geçmesi

1920- Perekop Muharebesi, Kolçak'ın Bolşeviklerce infaz edilmesi, Wrangel'in Beyazların başına geçmesi, Troçki komutasındaki Kızıl Ordu'ya direnememesi ve Beyazların Kırım üzerinden ülkeyi terk etmeleri, Von Ungern ve birliklerinin Moğolistan sınırını geçmeleri

1917-1920 Von Ungern'in Kozak Atamanı Semyonov ile birlikte Trans-Baykal ve Mançurya'da İç Savaş'ın bir parçası olarak Kızıl Ordu'ya karşı savaşması

1921- Von Ungern'in Moğolistan'ın o dönemki başkenti Urga'yı ele geçirmesi, Kızıl Ordu tarafından yakalanması ve Novosibirsk'te infaz edilmesi

ORAKLA ÇEKİÇ ARASINDA KÜLTÜR YAPMAK

(Bu bir Nobel Edebiyat Ödülü hikâyesidir)

1920- Proleter Yazarlar Birliği'nin kurulması

1922- 116 entelektüelin Rusya'dan sınır dışı edilmesi

1929- Bulgakov, Zamyatin ve Pilnyak'ın sert bir şekilde eleştirilmesi

1930- Mayakovski'nin intiharı

1932- "Sosyalist gerçekçiliğin" ilan edilmesi

1933- Bunin'in Nobel Edebiyat Ödülünü kazanması

1934- Sovyet Yazarlar Birliği'nin kurulması

1936- Formalizme savaş açılması

1946- Pasternak'ın Doktor Jivago romanını yazmaya başlaması

1949- Kozmopolitliğe savaş açılması

1956- Pasternak'ın Doktor Jivago romanını İtalyan yayımcılara vermesi

1957- Pasternak'ın Doktor Jivago romanının yurtdışında basılması

1958- Pasternak'ın Nobel Edebiyat Ödülünü kazanması ve ödülü kabul edemeyeceğini bildirmesi.

1960- Pasternak'ın yaşamını yitirmesi

1965- Şolohov'un Nobel Edebiyat Ödülünü kazanması

1970- Soljenitsin'in Nobel Edebiyat Ödülünü kazanması

1974- Soljenitsin'in tutuklanması ve SSCB'den sınır dışı edilmesi

1987- Brodski'nin Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanması

1994- Soljenitsin'in Rusya'ya dönüşü

Şair ile Sultan

Rus tarihi boyunca "Sultan ile Şair"in yani devlet ile sanatçının ilişkileri hep sorunlu oldu.

Dostoyevski'nin, Cervantes, Schiller ve Sheakspeare ile mukayese ederek onlardan üstün olduğunu savladığı[1] Rusların milli şairi Puşkin'in yazgısında önce Kafkaslara, sonra Güney Ukrayna ve Moldova'ya sürülmek vardı. Dostoyevski kendisi de, kıl payı kurtulduğu idam cezasının ardından Sibirya'da 4 yıl hapis hayatı yaşadı.[2] Tolstoy'un payına düşen ise eserlerinin yasaklanması ve Kilise tarafından aforoz edilmek oldu. Bu listeye Kafkaslara sürülen Lermontov ve kendi mülkünde de olsa 2 yıl zorunlu ikamete tabi tutulan Turgenyev eklenebilir.

Bolşevik Devriminin yazarı Gorki bile Çarlık döneminde İtalya'nın Capri adasında geçirdiği yılların yanı sıra, devrimden sonra da yine bir süre İtalya'da kalmış ardından 1932'de Rusya'ya dönmüştü.

Siyasi otoriteyle sorunlar yaşayan ve bunun sonucunda tecziye edilen yazarlara-şairlere başka ülkelerde de rastlanması mümkün, ancak Rus Devleti'nin bunu başka bir seviyeye taşıdığı muhakkak.

Kendisi de Sovyet döneminde ülkeden ayrılmak zorunda kalan ve Paris'te yaşamını yitiren Vladislav Hodaseviç'in ifadeleriyle *"Elbette bizler Dante'nin sürgüne gönderildiğini, (Portekizli şair) Camões'in fakirliğini, (İstanbul doğumlu Fransız şair) Andre Cheiner'nin idam sehpasına gönderildiğini ve daha fazlasını biliyoruz. Ancak, her hâlükârda Rusya dışında bu derecede tüm imkânlar kullanılarak yazarların yok edilmeye çalışıldığı başka hiçbir yer yoktur."* [3]

---

[1] Фёдор Достоевский, *Дневник писателя,* институт русской цивилизации, 2020, s. 706-724,

[2] İyi bilinmekle birlikte Dostoyevski'nin idamdan kurtulma hikâyesi şöyledir: Genç Dostoyevski, mensubu olduğu en azından fikirsel düzlemde rejimi devirmeyi düşünen Mihail Petraşevski ekibi ile birlikte tutuklanmış ve idama mahkum edilmiş, 1849'taki infazdan İmparator I. Nikola'nın son anda yetişen af haberi ile kurtularak Sibirya'ya sürgün edilmişti. Grup içerisinde yalnızca iki subay affa mazhar olamayıp idam edilmişti.

[3] E. Dobrenko ve M. Balina, *Cambridge Companions to Literature* içinde D. Bethea ve S. Frank *"Exile and Russian Literature"*, Campbidge University Press, 2011, s. 196.

RUS AVRASYACILIĞI

(Bu, marjinal bir akımın günümüze uzanan hikâyesidir)

1917- Ekim Devrimi sonrası Proto-Avrasyacılar olarak isimlendirilecek aydınların Sovyet Rusya'yı terk etmeleri

1921- "Doğu'ya Çıkış: Önsözler ve Hadiseler; Avrasyacıların Beyanı" kitabının yayınlanması

1938- Trubetskoy'un Viyana'da hayatını kaybetmesi

1945- Sol Avrasyacıların lideri Savitskiy'in Prag'da Kızılordu tarafından tıutuklanması

1966- Gumilyov'un Savitskiy ile Prag'da görüşmesi

1967- Gumilyov'un doktora tezi "Eski Türkler"in yayımlanması

1992- Gumilyov'un ölümü

1994- Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Avrasya Birliği kurulmasını önermesi

2011- RF Devlet Başkanı Putin'in *Avrasya için yeni bir bütünleşme projesi: İnşa Sürecindeki Gelecek"* başlıklı makalesinin yayınlanması

2015- Rusya, Kazakistan, Belarus ve Ermenistan tarafından Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması

Türkiye'de Bir Tartışma Programı

2020 yılı içerisinde Türkiye'de "ana akım" televizyon kanallarından birinde yayınlanan ve görece çok izlenen tartışma programının telefon katılımcıları arasında "Rus Avrasyacıları'nın ideoloğu" Aleksandr Dugin de yer alıyordu.

Programın yönetmeninin, Dugin konuşurken kullandığı KJ[1] "Putin'in Sağ Kolu Habertürk"te idi.

Rusya'da tanındığından, bilindiğinden ve itibar gördüğünden fazla ülkemizde tanınan, bilinen ve itibar gören Dugin dahil olmak üzere bu akımın köşe taşlarını oluşturan fikir adamları üzerinden tarihsel süreç içerisinde Rus Avrasyacılığı anlatılacaktır bu bölümde.

Slavseverler vs. Batıcılar

Rusya ile ilgili kaynakları karıştıranlar Rus siyasi düşünce tarihinde XIX. yüzyılın ortalarından itibaren "Slavseverler (Slavseviciler/славянофилы/*slavyanofily*)" ve "Batıcılar (Batılılaştırmacılar/Западники/*zapadniki*)" olmak üzere iki temel cereyan bulunduğunu bilirler.

Pyotr'un reformları ülkeyi cebren de olsa Batı'ya açmış ve kısmen de olsa modernleştirmişti. Esasen bu tarihten Bolşevik Devrimi'ne kadar geçen sürede yaşanan, aynı zamanda bu "Batı'ya açılım"ın kıvamı; yani ne ölçüde topluma yansıtılacağı ya da artık arkaikleşmeye başlayan siyasi-idari düzenin ne nispette reforme edileceği tartışmalarının hikâyesiydi.

Slavseviciler, kabaca tarif edilirse, Batılılaşma reformlarına direnç gösteren (ve aslında çoğu kez devlet yönetiminde etkili olan) kesimlere verilen isimdir.

Bunlar, elbette kendilerini ve Rusya'yı, Avrupa'ya karşı ya da Asyalı olarak konumlandırmıyorlardı. Çıkış noktaları, ayrı bir medeniyet tasavvuru olarak Rusya'nın biricikliği/müstesnalığı ile tarihten ve (Batı'nın aksine) Ortodoks Hristiyanlık'tan gelen kendine has değerleri bulunduğu iddiası idi.

Özünde bu Rusya'nın Doğu ile Batı arasında kalmışlık duygusu-

[1] Karakter jeneratörü- ekranın altındaki yazı kuşağında kullanılan manşet.

ÇİN SINIRINDA BİR İSRAİL

(Bu, vadedilmemiş toprakların hikâyesidir)

1772-1795- Polonya'nın bölünmeleri sonucunda Rusya'nın Yahudi nüfusunun artması

1791- Rus İmparatorluğu içerisinde Yahudi Mıntıkasının ilan edilmesi (Büyük Yekaterina dönemi)

1881- İmparator II. Aleksandr'ın suikasta uğraması

1881-1917 Can ve mal kaybıyla sonuçlanan pogromların yaşanması

1903- Kişinev Pogromu, Siyon Protokolleri kitabının "Yahudilerin Dünyayı Ele Geçirme Programı" adıyla gazetede yayımlanması

1928- Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde Birobican Bölgesi'nin kurulması

1934- Birobican'ın isminin Yahudi Özerk Bölgesi olarak değiştirilmesi

1937-1938- Büyük Terör

1948- Kozmopolitlik ve burjuva milliyetçiliği ile mücadele

1953- Doktorlar Komplosu- Stalin'in ölümü

1970- SSCB'nin Yahudilere ülkeden çıkış vizesi vermeye başlaması

Anti-Semitizm

Anti-Semitizmi, Nazi Almanyası başta olmak üzere belirli bir dönemle ya da belirli bir coğrafya ile sınırlandırmak mümkün değil. Örneğin, İskoç yazar Walter Scott, Orta Çağ'da geçen İvanhoe romanı ve öykünün yan karakterlerinden "Yahudi İshak" nedeniyle, günümüzün değerleri dikkate alındığında, rahatlıkla "Yahudi karşıtı" olarak tasnif edilebilir. Keza, mesela "Venedik Taciri"ni okuyan biri Shakespeare'i "antisemit" olmakla itham edebilir.

Dinin de etkisiyle "Yahudi karşıtlığı"nın serpintilerinin Katolik, Protestan ya da Ortodoks fark etmeksizin tüm Hristiyan toplumlarda tarihsel olarak gözlemlenebildiğini söylemek, yanlış bir genelleme olmayacaktır.

Rus Yahudileri

Rus toplumu, tarih boyunca bu durumun istisnasını teşkil etmemiştir. Kiev Rus ve Moskova Knezliği dönemlerinde Rus topraklarındaki Yahudilerin sayısı sınırlı idi. Kiev Rus, kısmen Hazar Kağanlığı, ayrıca Batı'dan ve Orta Doğu'dan gelen tüccarlar nedeniyle Yahudileri biliyordu. Moskova Knezliği ise daha çok Lehistan ile ilişkileri sırasında Yahudiler ile karşı karşıya gelmiş, genelde de Hristiyanlık taassubu ile bu topluluğa karşı olumsuz bir tavır sergilemişti.

Korkunç İvan, Lehistan'ın Polonyalı Yahudilerin ticaret için Moskova topraklarına gelmelerine izin verilmesi talebini reddetmiş, Fetret Devri sırasında Lehistan Kralı'nın oğlu Vladislav'ın Rus tahtına geçmesine ilişkin müzakerelerde Rus tarafı Yahudilerin Moskova'ya sokulmalarına müsaade edilmemesi şartını koşmuştu.[1]

Rusya İmparatorluğu'nun "Yahudi gerçeği" ile daha yakından yüzleşmesi 1772-1795 yılları arasındaki Polonya'nın Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından üç kez bölünerek paylaşılması ile oldu.

Bu bölünmelerden en kârlı çıkan Rusya, böylelikle bir anda dünya genelinde en fazla Yahudi nüfusa sahip ülkelerden biri hâline geldi. 1795'te takbiren 800 bin olan Rusya İmparatorluğu'ndaki Yahu-

[1] Benjamin Pinkus, *The Jews of the Soviet Union- The History of a Minority*, Cambridge University Press, 1988, s. 7, 8.

UZAYA ÇIKIYORUZ

(Bu, tesadüflerin tarihi yazmasının hikâyesidir)

1945 ABD'nin Japonya'da nükleer bomba kullanması

1949 SSCB'nin nükleer güç hâline gelmesi

1957 SSCB'nin ilk başarılı kıtalararası balistik füze denemesi, SSCB'nin uzaya ilk yapay uydu Sputnik-I'i göndermesi, uzaya ilk canlının, köpek Layka'nın gönderilmesi

1958 ABD'de NASA'nın kurulması

1960 Uzaya gönderilen köpekler Strelka ve Belka'nın dünyaya canlı dönmeleri

Nisan 1961 Yuri Gagarin'in Vostok-I ile uzaya giden ilk insan olması

Mayıs 1961 ABD'li astronot Alan Shepard'ın uzaya giden ikinci insan olması

Ağustos 1961 German Titov'un Vostok-II ile uzaya gitmesi

1963 Tereşkova'nın uzaya giden ilk kadın olması

1966 Sovyet uzay projesinin mimarı Korolyov'un ölümü

1968 Gagarin'in uçak kazasında hayatını kaybetmesi

1969 ABD'nin Apollo 11'inin ilk kez aya insan göndermesi

Soğuk Savaş

Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkileri anlamak ve anlamlandırmak daha kolaydı. Her iki tarafın safları; iyi ve kötü adamları belli idi. Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çıkmasına neden olan ya da SSCB'nin Kızıl Çin ile savaşın eşiğine gelmesine veya Yugoslavya'nın Tito'sunun, Romanya'nın Çavuşesku'sunun ve Arnavutluk'un Enver Hoca'sının Doğu Bloku içerisindeki ayrıksı duruşlarına sebebiyet veren gelişmeleri bile zorlamayla da olsa, yine aynı mantık içerisinde izah etmek mümkün olabiliyordu.

Belirsizliğin daha az olduğu, rekabetin kendi kuralları içerisinde ve bir bakıma "centilmenler anlaşması"na uygun yapıldığı iki kutuplu bu dönemi, devletlerin daha atomik hareket ettikleri ve devlet dışı aktörlerin öne çıkabildiği günümüzün uluslararası ilişkilerindeki kaosa tercih edenlerin sayısı hiç de az değil. Ancak kabul edilse de, edilmese de artık şartlar değişti. RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kendi ülkesi bakımından veciz bir şekilde ifade ettiği gibi "SSCB'nin yıkılmasından üzüntü duymayanın kalbi, onu yeniden ihya etmek isteyenin ise aklı yoktur"[1].

Soğuk Savaş şartlarında tarafların nükleer silahlara sahip olmalarının oluşturduğu "dehşet dengesi" rekabetin sıcak savaşa dönüşmesine mani olurken, silahlı çatışmalar dünyanın farklı bölgelerinde daha kontrollü ve "vekalet savaşı (*proxy wars*)" biçimde cereyan ediyordu. Hâl böyle iken ABD ve SSCB, elbette, silahlanma ve bu bölümün ana konusunu oluşturan uzay teknolojisi başta olmak üzere farklı alanlarda kıyasıya rekabet ediyorlardı.

Uzay Çalışmalarında Nazi Etkisi

Aslında her iki ülke de (SSCB ve ABD) uzay programlarının başlangıçtaki başarısını büyük ölçüde Nazi Almanyası'nın füze çalışmalarına ve İkinci Savaş sonrasında örneğin ABD'ye gelen Wernher von Braun ve SSCB'ye gelen Helmut Grettrup gibi Alman uzmanlara borçluydular.

---

[1] Putin'in, aynı zamanda SSCB'nin yıkılmasını yüzyılın felaketi olarak nitelendirdiği ve yeni tek kutuplu düzeni giderek daha kuvvetli tonlarda sorguladığı da malum.

SONUÇ YERİNE

Bir Marşın Hikâyesi

Sovyetler, 1944 yılına kadar sözleri Fransız devrimci Eugène Edine Pottier tarafından yazılmış ve Belçikalı komünist Pierre De Geyter tarafından bestelenmiş olan Enternasyonel Marşı'nı Rusçaya uyarlayarak milli marş olarak kullandı.

Bu, aynı zamanda dünyadaki tüm komünist hareketleri biraraya getiren Üçüncü Enternasyonelin (Komintern) marşı idi. Stalin'in Komitern'i 1943 yılında ilga etmesinin ardından SSCB için yeni bir marş belirlenmesi meselesi gündeme geldi. Aralarında Dimitri Şoştakoviç'in de bulunduğu ünlü sanatçıların katıldığı yarışma sonucunda Alexandr Aleksandrov'un bestesi yeni marş olarak kabul edildi. Marşın sözlerini ise Rus Sergey Mihalkov[1] ve Semerkant doğumlu Ermeni Gabriel El-Registan yazdı. Güftesinde Stalin'e yapılan atıftan dolayı marş bir dönem Stalin'den arınma siyaseti çerçevesinde sözsüz olarak okundu. 1977'de Mihalkov marşa bu defa Stalin'e atıfları çıkaracak şekilde yeni sözler yazdı.

Sovyetlerin dağılmasının ardından komünist geçmişin reddedilmesinin bir parçası olarak bu kez 19. yüzyılın meşhur Rus bestecisi Mihail Glinka'nın "Vatansever Şarkı" isimli bestesi Rusya'nın milli marşı olarak, sözsüz şekilde, kullanılmaya başlandı.

1990'ların kaos döneminde yaşanan eskiyi yıkıp yerine bir şey koyamama ya da yerine konulacak üzerinde ittifak edememe hâlinin ve Yeni Rusya'nın kendine bir yön arama çabasının sembolik bir göstergesi oldu güftesiz milli marş.

---

[1] Sibirya Berberi ve Güneş Yanığı gibi filmleriyle uluslararası alanda da iyi bilinen yönetmen Nikita Mihalkov, Sergey Mihalkov'un oğludur.

Yeltsin'in ardından işbaşına gelen Putin'in inisiyatifiyle bu karmaşaya son verildi. Dünyanın en çok bilinen marşlarından biri olan Sovyet Milli Marşı'nın bestesi, 2000 yılı Aralık ayında yeniden Rusya Federasyonu Milli Marşı olarak benimsendi. Marşın, Lenin ve elbette Stalin'e atıfta bulunmayan, yeni sözleri yine orijinal bestenin söz yazarı olan (aynı marşa ömrü boyunca üç farklı söz yazdıktan sonra 2007 yılında yaşamını yitirecek) Sergey Mihalkov'a yazdırıldı.

Sovyetler'in İhyası mı?

Putin'in şahsi ilgi göstererek, sözleri değiştirilmiş olsa bile, Sovyet Marşı'nın yeniden kabul edilmesini sağlamasını, Rusya'nın dış politikada giderek daha agresif bir tutum izlemesine bağlayarak Sovyetler'in ihya edilmesi ülküsünün sembolik bir işareti olarak görmek mümkün mü?

İmparatorlukların kaybı özellikle o imparatorlukların kurucu milletleri için travmatik hadiselerdir. İmparatorluklarını yitiren Ruslar da tabii olarak bundan sarsıcı biçimde etkilendiler. Literatürde Yeni Rusya'nın kimi iç ve daha çok dış politika tasarruflarını "İmparatorluk Sonrası Sendrom" olarak nitelendirilen bu hâl ile açıklama gayretleri mevcut.

Bazı etnik Rus grupların yeni Rusya'nın daralan sınırlarının dışında kalmasının, 1990'larda ekonomik durumun onur kırıcı biçimde kötüleşmesinin ve Moskova'nın uluslararası alanda beklediği saygıyı görmediği algısının, eğer mevcutsa, bu sendromun tesirinin ağırlaşmasına neden olduğu bir vakıa. Rusya'da SSCB'nin yıkılmasından bu yana 30 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen "Sovyet nostaljisi"nin hâlâ güçlü olduğunu da itiraf etmek gerekir.

Buna mukabil, bu nostalji, nüfusun artık daha da yaşlanmaya başlayan küçük bir kesimi dışında, Sovyetlerin ideolojik ve ekonomik düzenine özlem duyma anlamına gelmemektedir. Devlet eliyle Sovyet döneminin uzaya ilk insanı göndermesi, Avrupa'yı ve dünyayı Naziler'in elinden "kurtarma"sı ve dünyaya yön veren iki süper güçten biri olması gibi başarıları elbette gündemde tutuluyor. Bununla Rusya halkında ve bunu aşacak şekilde eski Sovyet coğrafyasında bir duygu bütünlüğü oluşturulması murad ediliyor. Mamafih, bu uygulamalarla asıl sağlanmak istenen ya da genel olarak Sovyet